

Emlékhely, múzeum, történelem

A francia protestantizmus számára a múzeumok többet jelentenek egyszerű kiállítóhelyeknél. Jelképek, identitástudatot kifejező, élő bizonyítékok a hugenották ma élő leszármazottainak szemében.

„Résister!” (ellenállni!) – a francia protestánsok egyik legfontosabb, mára már szinte emblematicusává váló jelszava, amelynek mély történelmi gyökerei vannak. Nekünk, közép-európai protestánsoknak nem kell megmagyarázni, hogy mit is jelent az a szó, hogy vallásüldözés, mégis amit a francia hugenották átéltek és elszenvedtek, az minden képzeletet felülmúl. Ahhoz, hogy a francia protestáns múzeumok szerepének felértékelődését a 20. század végén, a 21. század elején megértsük, szükségünk van egy rövid történelmi áttekintésre.

Luther, majd Kálvin tanai – hazánkhoz hasonlóan – Franciaországban is igen hamar elterjedtek. Akárcsak nálunk, a hivatalos egyház válasza is gyorsan megérkezett rájuk, és tüzzel-vassal üldözték a reformáció követőit. Halála előtt II. Henrik (1519–1559) aláírta a protestánsok törvényen kívül helyezését, ami tulajdonképpen azt jelentette, hogy bárki, bárhol, következmények nélkül megölhetett és elpusztíthatott minden eretneket. Ennek ellenére a reformáció tanai széles körben terjedtek, és minden társadalmi rétegben követőkre találtak. Ennek következményeként a fegyverforgató nemesség is nagy számban csatlakozott a reformációhoz, ami egyrészt kiegyensúlyozottabbá tette az erőviszonyokat, másrészt elkerülhetetlen polgárháborúhoz vezetett. 1562 és 1598 között nyolc úgynevezett „keresztes háború” követte egymást, melyek közül a leghírhedtebb a Szent Bertalan-éji mészárlás volt (csupán Párizsban 3000 protestáns mészároltak le egy éjszaka alatt).

III. Henrik király (1551–1589) meggyilkolása után a trón várományosa a protestáns navarrai (IV.) Henrik (1553–1610) lett, aki azért, hogy megszerezhesse a trónt, áttért a katolikus hitre („Párizs megér egy misét”). A protestánsok védelmében 1598-ban kiadta az ún. *Edit de Nantes*-ot (Nantes-i ediktum), amely garantálta a sza-

bad vallásgyakorlást. A nyugalom azonban nem tartott sokáig, és XIV. Lajos hatalomra jutásával elképzelhetetlen szenvedés zúdult a protestánsokra. Először jogi eszközöket alkalmaztak. A protestánsokat kizárták a hivatalokból, és egyre több szakma gyakorlását is megtiltották számukra, ami megélhetésükre, létfenntartásukra volt súlyos hatással. Majd a családokat támadták azzal, hogy engedélyezték a gyerekek elvételét a protestáns családoktól, hogy azokat katolikus hitben mások neveljék tovább. A protestáns halottakat is bíróság elé citálták (*procès aux morts*), és „büntetésként” végigvonszolták őket a falu főutcáján, ráadásul nem engedték a közösségi temetőben eltemetni őket (így családi házak udvarán alakultak ki – többé-kevésbé titkos – családi temetők). 1661-ben elkezdték a templombezárásokat, majd a templomrombolásokat (Franciaország-szerte csak két protestáns templom maradt meg ebből a korszakból, azok is csak úgy, hogy önként adták át őket a katolikusoknak). Ezt követték az úgynevezett *dragonnádok*, a katonák szándékos beszállásolása a protestáns családokhoz. A katonákat bátorították arra, hogy kegyetlenkedjenek, fosztogassanak és raboljanak. Sok helyen már a beszállásolás hírére „névleg” áttértek a protestánsok a katolikus hitre. Az intézkedések annyira hatásosak voltak, hogy 1685-ben azt jelentették a királynak, nincs több protestáns Franciaországban, és így a vallási türelmet hirdető törvényekre sincs többé szükség. Ezért még 1685-ben megszületett a hivatalos visszavonásról szóló törvény (*l'Edit de Fontainebleau*), mely jogilag is pontot akart tenni a folyamatra. A hugenották nagy része (kétháromszázezer ember) a kivándorlást választotta Európa protestáns országaiba és Amerikába. Az otthon maradtak pedig illegálisba kényszerültek. A bibliai pusztai vándorlás mintájára erdőkben, barlangokban, pajtákbán tartottak titkos istentiszteleteket, ahol vándorprédikátorok vagy – az egyetemes papság elve alapján – írástudó helybeliek olvasták és hirdették az igét. A hegyekben fegyveres ellenállások és felkelések törtek ki és buktak

el hosszú küzdelmek után. A fogházak Franciaország-szerte megtelek ítélet nélkül életfogytig várbörtönbe vetett férfiakkal és nőkkel, sőt gyerekekkel.

Az első változást a francia forradalom hozta 1787-ben, amikor nem a vallásszabadságot, hanem a törvény előtti egyenlőséget mondták ki. Vallásszabadságot pedig csak a 19. század hozott, amikor az egyház szervezeteleg is újjáalakulhatott. Franciaország-szerte több mint kétezer iskolával, de egyházszerkezettel több önálló egyházba tömörülve születhetett újjá a protestantizmus. A viszonylagos békekesség 1881–82-ig tartott, amikor a németek elleni vesztes háború és a párizsi kommün után az állam a maga kezébe vette a közoktatást (*lois Ferry*). A protestánsoknak újra fel kellett adniuk iskoláikat.

Az emlékek és a templomok pusztulása okán, valamint az iskolarendszer hiánya miatt a 20. század végére felértékelődött a protestáns emlékhelyek és múzeumok szerepe Franciaországban. A ma létező tizennégy múzeum (közülük egy virtuális, tehát az interneten működik) annak ellenére, hogy jellegükben és kialakításukban egyaránt, de bemutatott anyagukban is igen vegyes képet mutatnak, sokkal többet jelentenek, mint egyszerű kiállítóhelyeket. Ezek a – legtöbbször nem nagyvárosokban vagy központokban, hanem valamely vidéki, egykori ellenálló protestáns házában vagy elhagyott templomban kialakított – múzeumok egyszerre töltik be az iskola (több múzeum színvonalas oktatási és foglalkoztatóközpontként is működik), a történelmi emlékhely és a múzeum mint az emlékezés háza szerepét. A kiállított anyag sem elsősorban tárgyi gazdagságával vagy emlékeinek sokszínűségével ragadja meg a látogatót, hanem a hitben való megmaradás és az érte felvállalt szenvedés egyszerű bemutatásával.

Most két kiragadott, de a francia viszonyokat híven tükröző példán, az elzászi Musée Oberlin által képviselt hagyományos emlékhely-múzeumon és a dél-franciaországi Ferrières-ben nemrég újonnan felépült modern, liberális múzeumi koncepciót képviselő Musée du Protestantisme du Haut Languedoc nevű intézményen keresztül mutatjuk be a francia protestáns múzeumokat.

Az emlékezés-oktatás funkciót erősíti az Elzász hegyeiben található Musée Oberlin (Waldersbach), amely nevét a felvilágosodás idején (1740–1826) élt nagy hatású evangélikus lelképásztorról kapta, aki 59 éves működése alatt máig ható oktató-nevelő tevékenységet folytatott. A múzeumnak otthont adó épület, az egykori parókia eredetileg természetesen nem kiállítóternek épült, hanem a kilencgyermekes lelkész otthona és munkahelye volt. Átalakítása (1999), a melléképületek és a padlástér modern átépítése és kiegészítése azt a szándékot tükrözi, amellyel az utódok mindenáron meg akarták őrizni *in situ* történelmük egyik jelentős alakjának emlékét. A waldersbachi múzeum még csak nem is a nagy kereskedelmi útvonalak találkozásánál, forgalmas csomópontban található, hanem Strasbourg-tól jó órák kocsútra a hegyek között. Már-már zarándokhely, amelyet városi múzeumokat megszégyenítő számú látogató keres fel minden évben. A múzeum elrendezése, épületének egy része a régi lelkészlakból áll, amelyet harmonikusan egészítenek ki a modernizált és az újonnan hozzáépült részek. A múzeumnak bevallottan célja és szándéka, hogy a bemutatott sokszínű anyagon túl, amely a felvilágosodás korának ellentmondásaira is fel kívánja hívni a figyelmet, tudományos műhely, oktató- és konferenciaközpont is legyen. A kiállítóterek részben követik a régi épület kusza elrendezését, azonban

a pontos eligazító tábláknak köszönhetően a kiállítás könnyen követhető. Maga a kiállított gyűjtemény nem tartalmaz jelentős műalkotásokat, és némileg meg is zavarja a látogatót vegyes képével és anyagával, mintha J. F. Oberlin saját szavaira rímelné: „Ellentétes értékek furcsa egyvelege vagyok.” Találunk itt közetgyűjteményt, növénygyűjteményt és játékokat, térképeket és csillagászati megfigyeléseket tartalmazó leírásokat, valamint oktatási segédeszközöket és növénytermesztési megfigyeléseket az egyértelműen kisebbséget képviselő egyházi vonatkozású tárgyak mellett. Tematikus egységekre osztva a kiállított anyag a maga sokszínűségével híven tükrözi a felvilágosodás korának emberét, akiben jól megfér a racionális tudományos gondolkodás és a mély keresztyén miszticizmus. A kiállítás legvonzóbb vonása azonban mégsem ennek a szemléletnek a bemutatása. A múzeum erőssége a didaktikára és a múzeumpedagógiára fordított kitüntetett figyelem. A tárlók alatt minden teremben kihúzható fiókok vannak elhelyezve, amelyek a gyermekek számára nyújtanak játékos lehetőségeket a kiállítás megértéséhez. Tapintható tárgyak, rajzolóshoz való kellékek, kirakók stb. vezetik a gyerekeket végig a kiállításon egészen a nagy foglalkoztatóig, ahol tizenöt-féle gyerekprogram közül válogathatnak (előre történő

bejelentkezés alapján, a foglalkozásvezetők számára az interneten elérhető felkészítéssel), és akár meg is ebédelhetnek a helyszínen erre a célra kialakított teremben. Az udvaron fűszer- és gyógynövénykert, tanösvény várja a tanulni vágyókat. A múzeum ugyanakkor könyvtár, levéltár, kutatóhely és konferenciaközpont is egyben, ahol 1755 óta (Franciaország első közkönyvtáraként) kutathatnak és olvashatnak az érdeklődők. Az Oberlin lelkész által a faluban felállított híres elemi iskola mintául szolgált a később országosan bevezetett állami iskola-rendszer létrehozásakor. Emlékhely, múzeum, oktatási központ, mely nem is annyira gyűjteményével, hanem a felvilágosodás haladó kezdeményezéseinek folytatásával tanít és vonzza ma is a látogatókat.

A másik végletet a 2011-ben felavatott ferrières-i protestáns múzeum jelenti, amely a dél-franciaországi hegyek kis falucskájában a régi kiállítótér kiváltásaként, új helyszínen, új épületben, modern koncepciót követve épült. A hasáb formájú épület harmonikusan illeszkedik a dombos tájba. Oldalhomlokzatát felváltva üvegfelületek és félbevágott, rusztikus farönkök díszítik, lapos tetejét pedig fűvesítették. Az épület magját a földszinten található 14 000 kötetes könyvtár és levéltár jelenti, ahová kis üveglablakokon keresztül is bepil-

lantást nyerhet a látogató. A fogadótérből az emeleti kiállítóterbe – a New York-i Guggenheim Múzeum ihletése alapján – az épület falai mentén, három oldalon is hosszú rámpa vezet. A folyosó teljes hosszában évszámokat mutató kis táblák jelzik a francia protestantizmus történetének kiemelkedő eseményeit. Az emeleti szintre érve következik maga a kiállítás, amely a mennyezetig fel nem érő válaszfalakkal osztja szét a tematikailag elkülönülő egységeket. A kiállítás azonban két szempontból – tartalmilag és technikailag is – rossz koncepciót követ, és így a látogatóban sem tudja megfelelően kiváltani a kívánt hatást. Tematikailag azért tűnik hiányosnak, mert a protestantizmust úgy mutatja be a nagy világvallások részeként, hogy a kiállításban ugyanakkora hangsúlyt kap a muszlim, a zsidó, a katolikus felekezetek bemutatása, mint a protestáns vallásé, és így az eredeti cél, a helyi protestantizmus bemutatása elsikkad és erőtlenné lesz (legjobb esetben is a bemutatott anyagnak csak a negyede szól a protestantizmusról). Az érdekesebb részletek közé tartozik egy beugróban az egykori katolikus és a protestáns vidéki szobabelső szimultán bemutatása a maga tipikus eltéréseivel, ehhez azonban hiányzik a szakszerű írásos magyarázat, és így okafogyottá válik a bemutatott különbség is. A technikai hiányosságot pedig éppen a múzeum épülete jelenti, amely a belső térben is olyan erővel van jelen, hogy jószerével elnyomja, nem hagyja érvényesülni a tárgyakat. A kiállítás műtárgyai a nagyszabású tér hatása mellett statisztákká zsugorodnak, és az érdekesebb, értékesebb darabok sem tudnak megfelelően érvényesülni. A belül is harsányan domináló épületben hiányosságot jelent az időszakos tárlatoknak fenntartott és a konferenciák rendezésére alkalmas tér. Ez hosszú távon jelenthet gondot, hiszen a vidék életének szerves részévé csak akkor válhat egy múzeum, ha a helyiekben is tartósan fenn tudja tartani az érdek-

lődést, és aktuális témákat is felvet az állandó tárlattal párhuzamosan. A múzeumnak e kompromisszumos kialakításához azonban az is hozzájárult, hogy az építők és a szervezők nem tudtak ellenállni a kísértésnek,

és állami, regionális forrásokat is jelentős mértékben elfogadtak az építkezéshez. Emiatt lemondani kényszerültek a múzeum teljes szervezeti önállóságáról. A kiállítás koncepcióján meg is látszik az erős külső (állami) hatás, amely „csupán” a protestáns jellegét csorbította a kiállításnak.

A most kiragadott két példa természetesen nem érvényes mind a tizennégy franciaországi protestáns múzeumra és kiállítóhelyiségre, csupán általuk próbáltuk meg bemutatni a végleteket, melyek között a francia protestáns gyűjtemények öröklődnek a 21. század küszöbén. 2013 közeledtével, amikor a történelemben először közös egyházi szervezet megalkotásáról döntenek az eddig külön szervezeti egységben élő francia protestánsok, ezek a múzeumok arra tanítanak bennünket, közép-európai protestánsokat, hogy fokozottan ápoljuk történelmi gyökereinket, és elődeinkhez hasonlóan a végsőkig kitartsunk Biblián alapuló hitünk mellett.

Harmati Béla László

A békés rendszerváltás ára

Levéltárak és kommunizmuskutatás. Levéltári kutatások a rendszerváltozás előtti évtizedek történetének feltárására. Konferencia. 2012. szeptember 13–14. Esztergom, Szent Adalbert Konferencia-központ

„Magyarország a 20. században kilenc rendszerváltást élt át, nyolcszor véres leszámolás és tengernyi szenvedés közepe. Az utolsó, az 1989–90-es vér nélkül zajlott le.”

Gyarmati György, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára igazgatójának gondolatait idéztem arról a konferenciáról, amelyet a Magyarországi Levéltárosok Egyesülete rendezett a magyarországi és határon túli kommunizmuskutatás aktuális helyzetéről és kérdéseiről.

Hazánk 1945 és 1990 közötti történelmének kutatása nemcsak történészszakmai, hanem huszonhat esztendeje mindenkor aktuális, kényes és megoldhatatlannak tűnő politikai kérdés. A félresikerült átvilágítás, a politikai hatalom gazdasági erővé való konvertálása, sőt átmentése, az elszámoltatás elmaradása a társadalmat máig frusztrálja. A gazdasági válság körülményei között egyszerre erősödik a nosztalgia a „nyugodt, békés és kiszámítható”, paternalista kádári diktatúra iránt, és kérdőjeleződik meg sokakban, hogy egyáltalán történt-e bármi említésre méltó változás 1990-ben. A két narratíva kizárja egymást, mindkettő hamis, de felerősödésük bizonyítja, hogy a kommunizmus időszakának társadalmi feldolgozása nem tekinthető sikeres és lezárt „projektnek”.

A Magyarországi Levéltárosok Egyesületének nem jelentéktelen lobbieréjét bizonyítja, hogy a konferencián két olyan kormányzati politikus is részt vett, aki az elmúlt évtizedek történeti kutatásának és e kutatás jogi kereteinek meghatározására befolyással bírhat. A megnyitót tartó Rétvári Bence az esztergomi katolikus diákok népes seregét meglátva félretette előre megírt beszédét, és igyekezett az ifjúságot megszólítani. A kommunizmuskutatás valóban nemzedéki kérdés is – akik

átélték a korszakot, joggal tartanak attól, hogy a demokráciában születettek a jelen rendszer árnyoldalait, igazságtalanságait, képmutatásait látva könnyen választhatják a jövőben a radikális és egyszerűnek látszó megoldásokat. A szakmabelieknek hiteles és eleven képet kell festeniük a diktatúráról ahhoz, hogy ne kelljen újra átélnünk annak szörnyűségeit. Az államtitkári megnyitó szakmához szóló része politikusoktól igen ritkán hallott önkritikát is megszólaltatott. Rétvári Bence elmondta, hogy a szakmai szervezetek érvelésének hatására vetették el azt az ötletet, hogy az állambiztonsági iratok a levéltárból a megfigyeltek tulajdonába kerüljenek, így „oldva meg” a múlt feltárásának szakmai, jogi és erkölcsi dilemmáit. Ez azonban teljesen ellehetetlenítette volna a további történeti kutatást.

Gulyás Gergely, a témáért felelős országgyűlési képviselő előadását nagy várakozás előzte meg. A Nemzeti Emlékezet Intézetének megalapítására vonatkozó kormányzati elképzelésekről azonban a hallgatók nem tudtak meg sok konkrétumot. Az állambiztonsági múlt feltárásának ismét nagy lendülettel látott neki a politika, de egyelőre még várható időpontja sincsen az új szervezet felállításának. A képviselő szerint a legkomolyabb dilemmát az jelenti, hogy hogyan lehet úgy feltárni a rendszer bűneit, hogy az egykori áldozatokat ne hurcolják meg újra a nyilvánosság előtt. Csak remélhetjük, hogy a késlekedésnek valóban ez az igen fontos erkölcsi dilemma az oka, és nem más – például a továbbélő hálózatok sikeres érdekérvényesítése – húzódik meg a háttérben. Nagy kár, hogy a pódiumbeszélgetésen már nem tudott részt venni a képviselő, hiszen sok jogos kérdés és értelmes észrevétel merült fel előadásával kapcsolatban.

A kommunizmus ideje a hallgatás és a hazugságok időszaka is volt. Még azt is elhallgatták, hogy magyarok élnek a határokon túl is, arról pedig végképp nem lehetett tudomást szerezni, hogy a kommunista diktatúrák hogyan hatottak ezekre a közösségekre. A kommunizmus hazai „hagyatékának” feldolgozása annyira

lefoglalja a magyarországi kutatókat, hogy a határon túl történetekre még mindig nagyon kevés figyelem jut. Dicséret illeti a konferencia szervezőit azért, hogy négy előadás szólt erről a témáról is. Popély Árpád a csehországi és szlovákiai kutatási lehetőségekről számolt be. Megrendítő volt Mezei Zsuzsanna előadása: bemutatta azt a munkát, amely a partizánok, majd a kommunista államhatalom által 1941 és 1948 között meggyilkolt, a haláltáborokban életüket vesztett magyar áldozatok sorsát, sírját, nevét igyekszik feltárni, bemutatni. Az ezzel foglalkozó bizottságot a köznyelv egyszerűen csak „sírfeltáró bizottságként” ismeri, amely sokat elárul feladatáról. A munka 2009-ben vett igazán lendületet, és messze nem ért még a végére, de a bizottság honlapján elérhető adatbázisban már most is 32 000 (!) áldozat neve olvasható. Váradi Natália a kárpátaljai kutatásokról számolt be. 2005 óta az ukrán levéltárak szovjet állambiztonsági iratai többé-kevésbé kutathatóak. Ezekből fény derül például arra, hogy az 1956-os forradalom leverése után többeket hurcoltak a Szovjetunióba – felkelőket vagy annak vélt embereket, elsősorban a pesti utcákról. Hivatalosan nyolcszázhetven személyt deportáltak, a kutatás már több mint ezer személyt azonosított, a közelmúltban feltárt iratok szerint pedig háromezernél több áldozatról van szó. A kutatásokból az is kiderül, hogy az „imperialista kémszervezetnek” tartott Vöröskereszt munkatársait tervszerűen deportálták a forradalmat leverő szovjet fegyveresek. Nóvé Béla dokumentumfilm-rendező előadása a nyugati emigráció kutatása történetének fontosságára, a források veszélyeztetettségére hívta fel a figyelmet.

A konferencia második része a „politikailag legforróbb” kérdésről, az állambiztonsági iratok feldolgozásáról szólt. Az előadások elsősorban arra keresték a választ, hogy ezekből a történeti forrásokból valójában hogyan rekonstruálható a múlt. A kommunizmus korszakával foglalkozó történész látszólag könnyű helyzetben van: az iratmegsemmisítések ellenére a korszakból bőven találunk írásos forrásokat. Egy képmutatásra épülő rendszer iratainak állításait azonban komoly forráskritikával kell kezelni. A forráskritika nemcsak szakmai, hanem

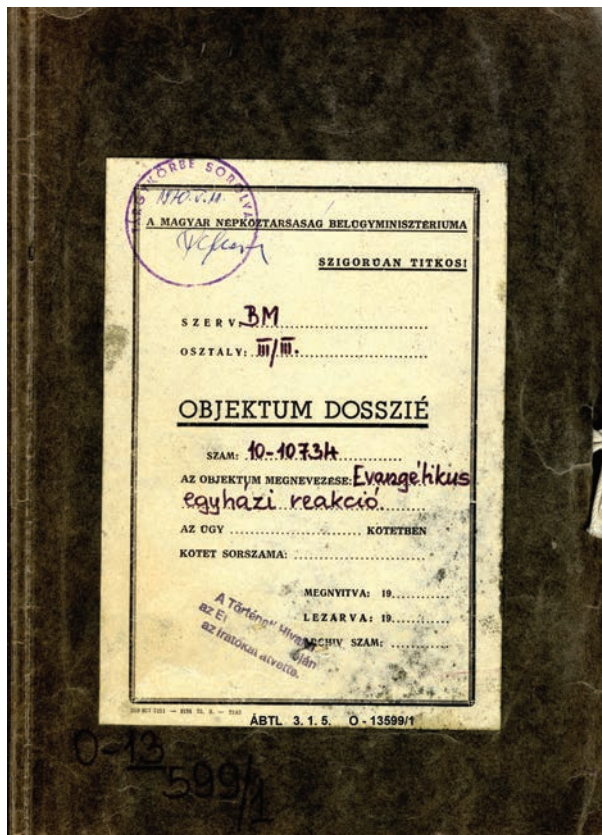
erkölcsi, etikai kérdéseket is felvet, amelyben igen nagy az egyes kutatók személyes felelőssége.

Különösen élesen vetődik fel a forráskritika kérdése 1956 kapcsán. A rövid ideig tartó forradalmi eseményekről korabeli dokumentum alig maradt fenn. Az

évtizedekkel később papírra vetett visszaemlékezések a megtorlások túlélői részéről óhatatlanul pontatlanok és szubjektívek lehetnek. Bőséges írásbeli forrásokat a megtorlásokkal kapcsolatban keletkezett iratokban találhatunk. A jogi eljárások célja azonban az volt, hogy kimutassák, 1956-ban ellenforradalom zajlott. Az ellenforradalom utólagos megkonstruálásának céljából keletkezett iratok vajon mennyire alkalmasak a forradalom történetének megírására? A helyzet olyan, mintha az 1848–49-es szabadságharc történetét csak a hadbírószági iratokból kellene megírunk. Szakolczai Attila előadása Toracz Sándor perének elemzésével mutatta be, hogy mennyire figyelmesen kell eljárnia a történésznek, ha el akarja választani egymástól az ellenforradalom konstruált történetét a forradalom valós eseményeitől.

Több előadó – Gyarmati György, Ötvös István – foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy az ügynökkérdés milyen, szinte feloldhatatlan erkölcsi és szakmai kérdéseket vet fel. Cseh Gergő Bendegúz lendületes előadá-

sa a volt szocialista országok gyakorlatát mutatta be az állambiztonsági iratok feldolgozása, megismerhetősége kapcsán. Beszámolójából kiderült, hogy az akták teljes körű nyilvánosságra hozatala az áldozatok védelme érdekében sehol nem történt meg. Világossá vált az is, hogy az ügynökkérdés is történeti probléma, véglegesen megoldani nem lehet. Az országoként meglehetősen eltérést mutató gyakorlatokból az a tendencia egyértelműen kirajzolódik, hogy a tudományos megismerés joga egyre inkább előtérbe kerül a személyiségi jogok rovására, amelyre a leggyakrabban hivatkozva kerülnek el a vétkesek a nyilvános számonkérés.

A pódiumbeszélgetés leginkább a bevezetőben említett kérdéstről, az elszámoltatás hiányának okairól szólt. Egyetértés mutatkozott abban, hogy a kutatást egyre kevésbé hátráltatják adminisztratív akadályok, a

publikálás jogi feltételei azonban egyáltalán nem megnyugtatóak. Egyes hozzászólások példákkal világították meg azt az abszurd helyzetet, hogy a jelek szerint ma is azok dönthetnek dokumentumok kutathatóságáról vagy titkosságáról, akik annak idején írták vagy titkosították az adott iratokat. Több mint két évtized elteltével legfőbb ideje lenne, hogy ez a gyakorlat megszűnjék.

A konferencia második napján a kommunizmus korszakának egyháztörténeti kutatása volt a téma. A szervezők tervei szerint katolikus, református és evangélikus kutató számolt be felekezeteik helyzetéről. Az összevetés nem valósulhatott meg, mert mindhárom előadó másként oldotta meg a rá bízott feladatot, de az előadások így is igen tanulságosak voltak. Kósa László a református egyház történetéről szólva rámutatott többek között arra, hogy a kommunizmus egyházpolitikája mennyire pezsgő, európai színvonalú egyházi életet tett teljesen tönkre néhány év alatt. Az 1945 utáni református egyháztörténet periodizációja arra világít rá, hogy nem szerves belső fejlődés, hanem külső, állampárti nyomás befolyásolta az egyháztörténeti fordulópontokat. Mózessy Gergely plasztikusan, időnként megrendítően közelítette a hallgatókhoz a forráskritika elvont fogalmát. A tények és számok mögötti okokat, megrázó személyes történeteket csak ritkán ismerheti meg a kutató. Az emberi tragédiák nyilvánosságra hozatala tanulságos lehet, de gyakran mégsem megengedhető. Mindszenty József soha nem beszélt az őt ért kínzásokról, megaláztatásokról. Lehallgatott gyónásáról maradt fenn feljegyzés, amelyből egyes részletek megismerhetőek. Nem kell ahhoz a katolikus hitgizságokat elfogadni, hogy ép erkölcsi érzékű kutató tudja: a tudomására jutott gyónási titkot ez esetben is tiszteletben kell tartani. E sorok írójának előadása az Evangélikus Országos Levéltárban végzett, a témára vonatkozó kutatásokról és az ezekből megszülető fontosabb publikációkról számolt be. Bár az evangélikus egyház sok szempontból előrébb jár múltja sötét foltjainak feltárásában, mint a többi felekezet – a társadalom egyéb közösségeiről nem is beszélve –, hiányosságok bőven akadnak, a belső konfliktusok pedig elkerülhetetlenek.

A szekcióban olyanok is megszólaltak, akik közintézmények munkatársaiként foglalkoznak az egyháztörténeti kutatásokkal, illetve ezek forrásaival. Szabó Csaba arra a kérdésre kereste a választ, hogy miért ügynökközpontú az egyháztörténet-írás (is). A politika, a média, a társadalom részéről nagy a nyomás, hogy a kutatások megragadjanak az „ügynökleplezések” szintjén; a kutatók feladata, hogy a kérdést ennél differenciáltabban láttassák. Kérdéses, hogy ez mennyire sikerülhet. Soós Viktor Attila arról számolt be, hogy egyes pártállami időkben keletkezett külügyi iratok titkosságát a Vatikán kérésére nem oldják fel. Az iratok titkosításáról szóló legújabb törvények a közeljövőben lehetővé tehetik, hogy ez a gyakorlat megváltozzék. Mivel a Vatikán politikája alapvetően befolyásolta a Magyar Katolikus Egyház, illetve közvetetten a protestáns egyházak mozgásterét és magatartását a diktatúra évtizedeiben, ez igen érdekes kutatási terület lehet. Vörös Géza előadása azt a két,

már ismert tételt igazolta adatokkal bőven alátámasztva, hogy a magyarországi állambiztonság sikerágazata volt 1956 után az egyházi elhárítás, illetve hogy az egyházak teljes mértékben alá voltak vetve a pártállam irányításának. Nincsen olyan fondja az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának, amelyben ne találhatnánk az egyházak történetére vonatkozó forrásokat.

A kommunista rendszerváltások (1945, 1948, 1956–57) tragikus következményeit mind jobban megismerve szerencsésnek mondhatjuk, hogy 1989-ben nem kellett megfizetnünk a véráldozatot. Tudatában kell lennünk azonban annak, hogy a rendszerváltást „hitelbe” vettük. Ezt a hitelt nem börtönnel, kivégzéssel, megtorlással, hanem múltunk megismerésével és megismertetésével, a diktatúra hazugságainak következetes leleplezésével folyamatosan törleszteniünk kell. Gyermkeink előtti hitelenségünk, polgári rendszerünk stabilitása múlik rajta.

Kertész Botond

A Kodolányi János Fal(u)múzeumról

Kodolányi János, a sokféle zászló alá citált, de még több oldalról oly sokszor támadott író Telkiben született. A faluban álló szülőházat megkímélte a történelem, a valamikor erdészeti tulajdonban álló épület ma magántulajdon. Falán ugyan az 1970-es évek óta emléktábla áll, azonban komolyabb hagyományápolás sokáig nem jellemezte szülőhelyét. Pedig az író *Süllyedő világ* című regényében ír kora gyermekkori, Telkihez fűződő emlékeiről: „Egy udvart látok, részletei ködbe vesznek. De a tavaszi nap ragyog, az égbolt kék s könnyű bodorfelhők szállanak rajta. Látok egy tornácot is, meg magam előtt néhány lépcsőt. A lépcsőn állok, bő, szoknyaszerű ruha van rajtam, tenyeremet kinyújtom s ráfújok. Pehely van a tenyeremen, könnyedén föllibben s ringatózva száll, száll a tavaszi napsütésben. Egész testemen átbizsereg az öröm, hangosan nevetek...”

2003 óta a Kodolányi-hagyomány ápolása újabb

fejezethez érkezett Telkiben. Az ebben az évben létrejött Kodolányi János Kulturális és Környezetvédelmi Egyesület alapításának egyik oka és célkitűzése az volt, hogy létrehozson Telkiben egy emlékszobát, ha lehet, a Petőfi Irodalmi Múzeummal (PIM) együttműködve. Az elmúlt közel tíz év során a Kodolányi család, a PIM és a Veszprémi Múzeum támogatásával az egyesület rendezett három hónapig tartó Kodolányi János-életműkiállítást, az író munkásságát feltérképező tudományos szimpóziumot, valamint számos irodalmi estet is.

Az elmúlt évben merült fel az a gondolat, hogy bár – alapvetően pénzügyi okokból – nem áll az egyesület rendelkezésére olyan ingatlan, amelyben egy, az író életútját és életművét bemutató állandó kiállítás berendezhető lenne, próbáljunk meg egy galéria jellegű tárlatot létrehozni a településen, hogy az összegyűlt szakmai anyagok ne csupán az egyesületi tagok szekrényeiben

porosodjanak. A telki Pipacsvirág Általános Iskola, segítőkészen együttműködve az egyesülettel, felajánlott egy megfelelő méretű falfelületet, és így megkezdődhetett a további anyaggyűjtés, a tablók elkészítése is. Az iskola mint kiállítási helyszín sok szempontból nem ideális

környezet, de segít megvalósítani azt a célkitűzést, hogy a Telkiben felnövekvő gyerekek úgy kerüljenek ki az iskolapadból, hogy tudnak arról, melyik magyar író szülőfalujában születtek, és felismerjék az arcképét, fel tudják idézni legfontosabb regényeinek címét.

Az alábbiakban a Kodolányi János Fal(u)múzeum megnyitóján, 2012. március 9-én elhangzott beszéd szerkesztett változata olvasható.

Mindennek rendelt ideje van, tudjuk ezt jól. Az idők most nem kedveznek az emlékszobáknak, hisz az élők feje fölött is sokszor inog az otthon teteje. Az őrzés azonban nem fölösleges feladat, reménytelen időkben sem adhatjuk fel az őrhelyeket.

Szép ez a nap, hiába van hideg, de az ünnepnapok ilyenek, borús ég alatt is díszbe öltözöttek, fényesek. Ünnepnap ez a mai, ünnepnap, amelyre kilenc évet vártunk.

A Kokukk Egyesület épp kilencéves idén márciusban, és talán nem mindenki tudja, hogy megalapításának egyik oka az az álom volt, hogy kellő kitartással és munkával Telkiben, Kodolányi János szülőfalujában létrejöjjön egy, az író emlékezetét életben tartó kis múzeum, egy fiálálé, az emlékezés és őrzés leánykája.

A hit, hogy az álom megvalósul, az elmúlt évek során hol lángra kapott, hol hamvába holt, reménytelennek tűnt.

A múzeum megnyitásáig hosszú út vezetett: irodalmi estek, az első Kodolányi-évforduló megünneplése, ame-

lyen még ifjabb Kodolányi János, az író fia is jelen lehetett, a 2004 őszi megrendezett időszak kiállítás, amelyet Antall István nyitott meg, a 2009-ben lezajlott tudományos igényű szimpózium, melyet olyan előadók neve fémjelzett, mint Csűrös Miklós, Ács Margit és a Petőfi Irodalmi Múzeum tudományos főmunkatársa, Sulyok Bernadett, akit most is körünkben köszönhetünk, és aki az egyesület alapítása kezdetén már szakmai munkájával támogatta az emlékszoba ügyét. Az első kiállítást is az ő segítségével rendeztük, mint ahogy ez a most megnyíló állandó kiállítás is az ő szakmai tudását tükrözi.

A kiállítás, amely egy majdani múzeum esszenciája, hiteles fénykép- és kéziratmásolatok, könyvborítók segítségével alapvetően kronologikus sorrendben mutatja be a költő életútját és írói pályáját.

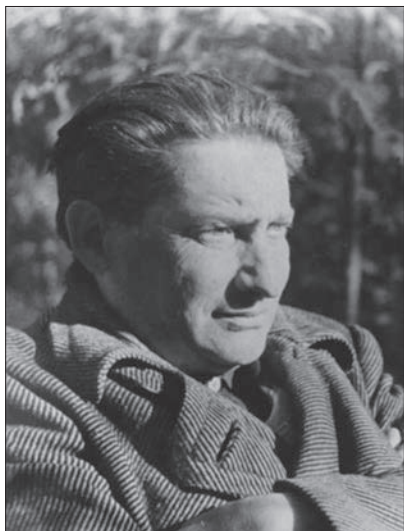
A keretekben látható Kokukk-emblémával jelölt szövegek az adott időszak egy-egy izgalmas kérdésére világitanak rá, és megpróbálják a talán kevésbé közismert részleteket közelebb hozni a látogatókhoz, akik közt reményeink szerint sokan lesznek gyerekek is. Az említett szövegek olyan érdekes dolgokat magyaráznak meg, hogy mit jelent az „egykezés”, hogy min vitázott össze az író Móricz Zsigmonddal, és vajon boldog volt-e Boldog Margit.

Remélem, egyszer az eredeti álom is valóra válik, a képek mellé bútorok, tárgyak, könyvek is kerülhetnek majd egy méltó helyen, egy emlékszobában.

A Kodolányi-kiállítás ügyét a Petőfi Irodalmi Múzeum mellett a kezdetektől támogatta a Kodolányi család, az író fia és lánya, Jutka néni, Kodolányi Gyula költő, író, az író unokaöccse.

A figyelmes szemlélőnek feltűnhet, hogy van egy fénykép a kiállításon, amely kétszer is szerepel. Egyszer egészen egyszerűen az *Est* lapok munkatársaként dolgozó író vasúti igazolványképeként és itt, ezen a másik tablón, amely Kodolányi Finnországba tett utazásairól, az úthoz kapcsolódó tapasztalatairól szól. Ez a kép épp Kodolányi Gyula személyes megjegyzésének köszönheti azt, hogy idekerült.

A „táltos tekintet” – amelyre ő hívta fel a figyelmet – jelenik meg ezen a portrén, amely meggyő-

Kodolányi János

zódésem szerint sokat elárul arról, milyen mélyebb okai is lehettek annak, hogy miért is tarthatta olyan fontosnak Kodolányi a magyarság kapcsolatát a finn-ugor rokonsággal.

Most azonban essék szó arról is, hogy Telki nem csupán külső segítséget kapott ehhez a kiállításához.

Hiszen itt vagyunk a múzsák ligetében, a museionban, és ez a múzeum Telkiben jött létre, abban a faluban, amelyet elsősorban jó anyagi körülményeiről, magánkórházáról és edzőcentrumáról ismer a szélesebb közönség. De ebben a faluban sokaknak fontos a kultúra, az irodalom, az őrzés feladata is. Fontos a jelenben, amikor az iskola és a falu vezetése is támogatta ennek a kiállításnak a létrejöttét. Az iskola, amely helyet adott neki, és nagyon sok előkészítő munkával járult hozzá ahhoz, hogy ez a fal ne csupán egy legyen az iskola falai közül. Fontos azoknak a magánszemélyeknek, akik adójuk egy százalékát felajánlották a Kokukk Egyesületnek, amely adomány nélkül nem tudtuk volna megvásárolni a képreteket, kifizetni a hiteles másolatok árát.

De ebben a faluban már akkor fontos volt az őrzés feladata, amikor mi, „gyüttment” beköltözők még hírért sem hallottuk a településnek. Kérem, vessenek egy pillantást erre a tablóra!

Ez a „Tükörtabló” a *Süllyedő világ* című Kodolányi műből idézett részlettel egyfelől azt mutatja be, hogy Kodolányi János – annak ellenére, hogy egészen kicsi volt még, amikor családja Telkiből elköltözött – nagyon szép emlékképeket őrzött szülőfalujáról, másfelől azt bizonyítja, hogy Telkiben már akkor megkezdődött a Kodolányi-hagyomány ápolása, amikor sokan még csupán az általános iskola padját koptattuk. Az emléktábla avatásáról készült fénykép fontos dokumentuma az emlékezésnek.

A jeles alkalmon részt vett László Gyula régészprofesszor is, ahogy ezt egy Callmayer Ferenc *Telki ezer éve* című könyvéből származó idézetben olvashatjuk. László Gyula csodálatos rajz tehetséggel rendelkezett. Talán többen is ismerik a jelenlévők közül *50 rajz a honfoglalókról* című munkáját. Kodolányi Jánossal közeli kapcsolatban állt, így lehetséges az, hogy több portrét is készített az íróról. A most megnyíló kiállításon négy Kodolányi-portrét is megtekinthetjük, amelyeknek különös értékét az adja, hogy magángyűjteményből kerültek a kiállítás anyagába, pontosabban fia, László Zoltán ajándékként láthatjuk ezeket a ritkaságokat. Felhívom a figyelmet a rajzokon olvasható, Kodolányi János és László Gyula által írt megjegyzésekre; azt hiszem, ezek az apróságok is közelebb hozzák az író, árnyalják róla alkotott képünket.

Köszönettel tartozom a munkáért annak a sok nagyszerű embernek, akik szabadidejükkel, energiájukkal nem takarékoskodva segítettek a most megnyíló *Kodolányi János Fal(u)múzeum* létrejöttét. Egy idetévedő szemlélő talán el sem tudja képzelni, hogy a galériakiállítás megvalósulása ezer és egy apróbb és nagyobb részfeladat láncolatából állt össze. Az apróbb feladatok, a részletek itt éppolyan fontosak voltak, mint a nagyobb, látványosabbnak tűnő munkák. Köszönöm azoknak, akik segítettek megálmodni és azoknak is, akik segítettek megvalósítani, és végül mindenkinek, aki ma eljött, hogy együtt ünnepeljünk.

Molnár Krisztina Rita

(A kiállítás megtekinthető a telki Pipacsvirág Általános Iskola nyitva tartási idejében, előzetes bejelentkezés alapján.)

Női dolgok

Hivatásunk az élet – reformáció és nők. Evangélikus Országos Múzeum, 2012. június 5. – október 31.

Kemenesalja üdvözetét hozom nektek. A Ság hegyi és somlói borospincék időtlen békéjét, Weöres Sándor galgonyabokrainak integetését, a celldömölki gyönyörűséges artikuláris templom történelmi hangulatát. Annak a vidéknek szellemét, ahol huszónhét kis faluban ma is a magyar nyelvű evangélikusság legnagyobb összefüggő tömbje él.

Az, hogy lelkesszé lettem, nagyrészt celldömölki szülőházam konyhájában kezdődött: édesanyám – öntudatos evangélikus őseinek buzgóságával – nem mulasz-

tott el egyetlen alkalmat sem, hogy hitét belénk, lányaiba plántálja. Tésztagyúrás és szagztatás, diótörés és a véget érni nem akaró eltevések ideje így vált házi bibliaórák alkalmává a kommunizmus legsötétebb éveiben.

És az a sok éneklés! A répcelaki konferenciák éneklésfüzetei és a *Dunántúli énekeskönyv* megannyi dallama így ment a fülünkbe – és ma már tudom, egészen a szívünkbe. Ahogy nálunk mondják: „bétűve” megtanultuk szinte az egész énekeskönyvet. Édesanyám továbbadta, amit dukai, kemenespálfi őseitől maga is úgy kapott.

Így kapott olyan halotti lepedőveget is, amelyből egy a tárlaton is látható: éppen egyik gyülekezetemből, Kemenesmagasiból (mágnesként vonzott a tárlóhoz, ahogy oda beléptem). Amikor kezembe veszem családunk számomra legértékesebb ereklyéjét – legalább 150 éves, mondta róla iparművész öreg barátném –, mélyen megilletődöm. Nemcsak attól a tudattól, hogy anyai őseim holttestét takarta, hanem azért is, mert valamilyen ismeretlen szépanyám a hitvallását hímezte rá: a pávát, amely az örök élet jelképe, és a szegfűt, amely a feltámadás szimbóluma. Abban a hitben engedték el őket is az elmenőt, ahogy én is búcsúztatom az enyéimet. Nem láttuk soha egymás arcát, és mégis találkozunk abban a lepedővégen, közös hitünkben.

Korán megboldogult apám régi vágású ember volt: nem engedte anyánkat dolgozni menni. Ezért nővéremmel ketten lubickoltunk a figyelmében. De mindig megrettentünk, amikor gyerekkorunk legfélelmetesebb nevelő célzatú mondata elhangzott anyánk ajkán: „Mégiscsak jobb a Köves Irmának!” Mert Köves Irma, a dukai barátnő nemcsak fontolgatta, hanem be is állt diakonisszának, és neki nem kellett ilyen rossz gyerekekkel vesződnie.

Gyerekkorom e legfélelmetesebb nevelő célzatú mondata már átvezet bennünket a tárlat második termébe, ahol is a nőknek a gyülekezeti életben betöltött szerepét mutatják be. A tárlók előtt járva végiggondoltam: mi maradna három szépséges kemenesaljai templomunkban, ha onnan eltávolítanánk az asszonyok keze nyomát? A vörös selyem pünkösdi oltárterítőt, fényes szállal sűrűn telehímezve matyó mintákkal, úgy, hogy ragyogásától szinte lánggra lobbán a pünkösdi oltár! Mi lenne velünk kegyszereink, keresztelőkútjaink nélkül, amelyeket egy-egy nőegylet adományozott a gyülekezeteknek? És e mögött az adományozás mögött sok-sok bál volt, színdarab-előadások, felolvasóestek, amelyekről önmagában is épült a gyülekezeti közösség!

Az első teológushallgató-nők leckekönyve a '20-as és '30-as évekből – megindító látványt nyújt. „Find your

place!” „Találd meg a helyed!” – biztat bennünket a kiállítás utolsó darabja, a kortárs textilművész, Benczúr Emese installációja. Milyen hosszú volt az út, amíg a teológushallgató-nők megtalálták a helyüket az egyházban, ahol talentumaikat kamatoztathatták: hogy az ige megeremje gyümölcsét bennük, harminc-, hatvan- vagy százannyit (lásd Martos Katalin gobelinképét a középső teremben).

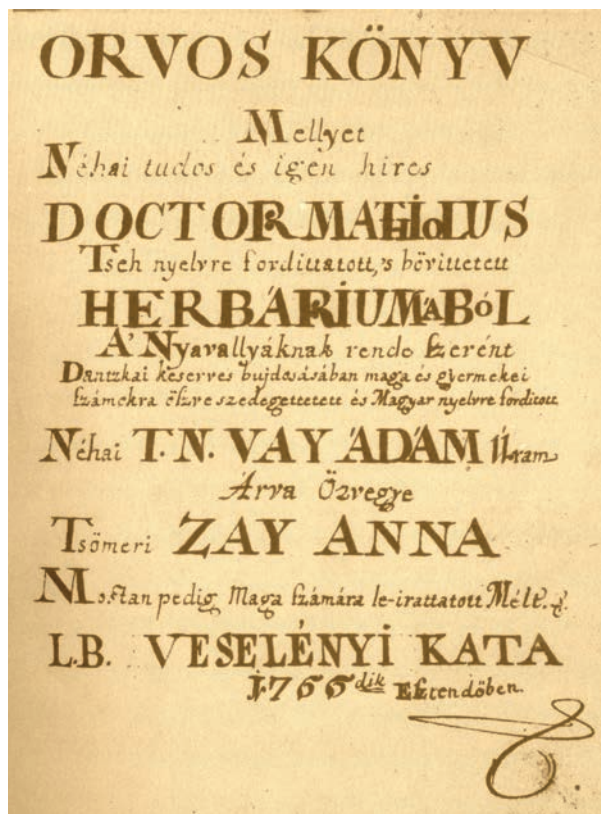
Apám halála évében, 1981-ben nem volt túl boldog pályaválasztásomtól. Mert nem látta az egyházban a helyemet. Kevés volt még a példa. „Se ló, se szamar nem lesz!” – idézgette gyakran a szólást. És íme, itt állok most, huszonhat éve lelkészként, és huszonnégy évig papné is voltam.

Amikor férjem indult vasárnap reggel az istentiszteletekre (hetente váltottuk egymást), három feladatomból volt: 1. kipucolni a cipőjét; 2. megírni a hirdetést és 3. kiállni a kocsihoz a garázsból. Persze a húsleves akkor már gyöngyözött. Aztán amikor én mentem a következő héten, ő végezte az aprómunkákat. A húsleves persze akkor is én főztem. Hazatérve a harmadik istentiszteletről, délután egy óra körül, mindig az Úristen extra csodájaként éltem át, hogy a húsleves is ehető. Sőt néha kifejezetten finom.

Nem egyik vagy másik feladat, nem versengés, hanem, ahogy férjem idézte annyiszor: „Az egész az igaz.”

Mostanában néha poros marad a cipőm. Tér és idő keresztjére felfeszítve magam, elárvultak süteménysütő formáim. Hímzőtűm is berozsdásodott. Gazos a kertem, és tavaly már uborkát sem raktam el. És tudom, hogy emiatt egy kicsit ridegebb, hidegebb lett a világ. Anyaként – lelkészként – tanárként – hányfajta szerepet kell eljátszanunk? Biztosan többet, mint amennyit szeretnénk.

Ezért örültem annyira, amikor Katharina von Bora sorait olvastam, aki tréfásan egyszer ezt mondta férjének, Luther doktornak: „Hét részre kell magamat osztanom, és hét hivatalt ellátnom, mert én földművelő, sörfőző, szakácsnő, fejlőány, kertész, vincellér és minden wittenbergi koldus alamiznaosztogatója és doctorissa is vagyok, egy híres ember felesége, akinek iparkodnia kell, hogy méltó legyen híres férjéhez.”

Nagyszerű szavak. Mert bennük nyoma sincs panasznak, keserűségnek, de annál több bennük a méltóság, az erő, az öntudat. De beszélhet-e máshogy az az asszony, akinek a jegygyűrűjét a megfeszített Krisztus keresztje díszíti, aki „nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem, hogy ő szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért”?

Hol van a nők szerepe ma az egyházban? Hol van feladatuk a felügyelőknek és presbitereknek, tanárnőknek és lelkésznőknek, az istentiszteleteinket leginkább látogató asszonyoknak? Mindenhol, ahol elfogadásra és befogadásra van szükség. Ahol hiányzik a közösség és a lélekápolás. Ahol szükség van helytállásra és kreativitásra. Ahol testet ölthet a szépség – Isten arca –, és kézzelfoghatóvá, érezhetővé tehetjük, hogy „jó az Úr, és boldog az az ember, aki benne bíz.”

A kiállítás szervezői azt mondták: nemigen volt még kiállításuk, ahol ennyi tárgy, ennyi apróság lett

volna kiállítva. És ha megnézzük, elidőzünk előttük, szinte valamennyi nagyon időigényes, nagyon munkás darabnak látszik. Ezért számomra ez a kiállítás: a

szereket kiállítása. Hogyan is írja Gibran, a libanoni misztikus?

„A munka a láthatóvá tett szeretet. (...) És mit jelent az, hogy szeretettel dolgozni?

Úgy szőni a gyolcsot, hogy a szálát a szívedből húzod, mintha azt a gyolcsot az viselné majd, akit szeretsz. Szeretve építeni a házat, mintha az lakna majd benne, akit szeretsz.

Gyengédséggel vetni el a magot, és örvendezve aratni, mintha az enné a gyümölcsöt, akit szeretsz.

A magad képére alakítani mindent, saját lelked lehelletével.

És tudni azt, hogy körülötted állnak mind az áldott halottak, és figyelnek téged.”

Ahogy múzeumunk mottója mondja: „Hic mortui vivunt – muti loquntur.”

Kovácsné Tóth Márta

Hispania egyik legutolsó tudósa?

MAIMÓNIDÉSZ (Rabbi Móse ben Maimón): *Értekezések az isteni igazságról, üldözöttségről, megtérésről és feltámadásról...* Szerk. Babits Antal. Ford. és jegyz. Dobos Károly Dániel. Logos Kiadó, Budapest, 2011.

Mi történne, ha egy riporter mikrofonnal a kezében megindulna egy forgalmasabb pesti utcán, és sorban ezer embert megkérdezne arról: tudomása szerint ki volt Maimónidész? Kilencszázkilencven kérdezettnek alighanem sejtelve sem lenne róla – legfeljebb találgatnák, hogy a majmokhoz lehet valami köze. A maradék tíz közül kilenc a név *-idész* végződése alapján gyanítaná, hogy valami ókori görög lehetett, olyan, mint Szimónidész, Parmenidész, Euripidész vagy Thuküdidész – ám azt e kilencből is csak ketten-hárman tudnák, hogy az utóbb említett négy személy ki is volt pontosan.

Végül az ezredik talán tisztában lenne azzal, hogy bár az *-idész* valóban ógörög végződés (s így a név görögül

annyt tesz: *Maimón fia*), ám Maimónidész mégsem görög volt, hanem zsidó, s nem is az ókorban, hanem nagyjából a 12. században élt (1138 és 1204 között).

Akár így, akár úgy – Maimónidész olyan személyiség volt, aki nélkül a zsidó gondolkodás, hit és tudomány történetét nem lehet elbeszélni. Kérdés: ok-e ez arra, hogy a szélesebb magyar közönséggel is megismertetni igyekezzen valaki?

Babits Antal, a Logos Kiadó vezetője és spiritus rectora már hosszú évek óta vezéralakja – magyar viszonylatban – azoknak, akik úgy gondolják: ez ok a gondotakra. Ez nagymértékben meghatározza tudományos kutatói munkásságát is: egy évvel a most bemutatott könyv előtt megjelent, *Végtelen ösvények* (Gabbiano Print Kft., Budapest, 2010) című tanulmánygyűjteményében két írásnak is Maimónidész áll középpontjában: a *Maimonidész vallásbölcseleti módszere* (57–89. o.) a mester tevékenységét, míg a *Végtelen ösvények, Útmu-*

tatások az *Útmutatóhoz* (91–125. o.) a hatástörténetét mutatja be. De mint könyvkiadási tényező is sokat tett már az ügy érdekében.

A tiszteletre méltó *Historia – Diaspora* című sorozat legújabb darabjaként látott napvilágot a közelmúltban az *Értekezések...* című kiadvány.

A fentiek után aligha meglepő, hogy Babits a kötet sorozatszerkesztője, de egyéni szerkesztője is, azonkívül a tipográfia és a címlap tervezője s a kiadás ötletadója.

Mellette a munka másik kulcsfigurája Dobos Károly Dániel. Ő a fordító, illetve a bőséges lábjegyzetek szerzője, ami ebben az esetben igen komoly feladat.

A kötetben szereplő négy Maimónidész-mű közül ugyanis – amint azt Dobos elárulja a Maimónidész életrajzát és a négy műnek ebben elfoglalt helyét tárgyaló előszavában (19. o.) – csupán egy született héber nyelven: *A megtérés útja* című, a *Misné Tóra* első könyvéből származó szemelvény. A másik három értekezés judeo-arab nyelven keletkezett. Tehát nem héberül, de nem is egyszerűen arabul, hanem egy sajátos középkori keveréknyelven.

Aki tehát Maimónidészt akar fordítani, annak

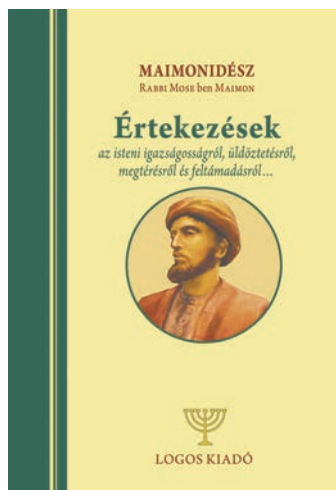
nemcsak képzett hebraistának, de képzett arabistának is kell lennie.

Ám esetünkben még ez sem elegendő. Hiszen nem csupán az igen bőséges jegyzetanyag elkészítése, de már a tolmácsolt szövegek megértése sem lehetséges pusztán grammatika és szótár alapján. Széles körű filozófiai, kultúrtörténeti ismeretek is kellene hozzá.

A végére hagytuk a legfontosabbat. Mert rendelkezék bár egy fordító mégoly nagy nyelvi és filológiai tudással – aligha arathat sikert, ha egyéni stílusa, íráskészsége, fogalmazásmódja nem alkalmas rá, hogy amit megértett, másokkal is könnyen megértethesse. Dobos Károly Dániel azonban e szempontból is valódi, rátermett műfordítónak bizonyul. Az általa tolmácsolt Maimónidész-alkotások nem csupán tanulságos, de kifejezetten élvezetes,

olvasmányos szövegek. Ami nem kis szó, hiszen itt elméleti filozófiai, teológiai, etikai munkákról van szó; és a sémi nyelvek szintaxisa, mondatfűzése igen távol áll a magyartól. Nehéz feladat egyiket a másikra úgy áttenni, hogy ne csupán érthető, de élvezhető is legyen.

Uhrman Iván

A kiállítás mint a tett színhelye

FRAZON Zsófia: *Múzeum és kiállítás – az újrarajzolás terei*. Gondolat, Budapest, 2012.

A *Tatort* – magyarul tetthely – régi nyugatnémet krimisorozat volt a magyar tévében. A két felügyelő kudarok és tanácsalanságok után jutott mindig előbbre és előbbre, míg végül a tetthely megnyílt előttük, s a néző legnagyobb öröme csattant a bilincs az elkövetőn. Nem állítom, hogy Frazon Zsófia könyvvé szelí-

dített doktori dolgozata a krimi izgalmaikat kínálná, de logikus kutatómunkája és szívós következtetései – vagy épp fordítva – eredményeként a kiállítási tér mint a tett helyszíne vallomást tud tenni az olvasó-néző előtt.

Múzeum és kiállítás a könyv címe, s jól jellemzi az egymásmellettséget, az egymás mellé rendelést, amely Frazon logikájában egymás erősítésének, gyengítésének formája.

A kötet a szakdolgozati formát követi, azaz a nagy fejezetek előtt elméleti bemutató (és nem tiszteletkőr)

olvasható. A szerző körülbástyázza ugyan magát a leginkább kortárs és aktuális szakirodalommal (megnéztem: a Bátky–Györffy–Viski néprajzi köteten kívül, mely 1933-as datálású, a legkorábbi keletkezésű szakirodalom 1985-ös, de főleg a 2000-es évekből származnak az idézetek), ám ez fontos egység, általános kitekintés, egy – a mi múzeumelméleti szakirodalmunkban kevésbé – bevett gyakorlat: az általános elméleti rendszereken keresztül elindulni a gyakorlat kitaposott vagy épp kitaposásra váró ösvényein.

Frazon Zsófia két nagy részterülettel foglalkozik munkájában. Az első részben a múzeumpa- radigmák és múzeummetaforák kérdéseit boncolgatja, míg a második részben hazai múzeumi kiállítási prezentációs eljárások és eszközök kerülnek terítékre. A szerző az első rész bemutatásával máris vitákat gerjeszt, bár nem kétséges, a múzeumelméleti paradigmaváltások a nyugati kultúrában már évtizedek óta jelen vannak. Hazai gyakorlatunk azonban e tekintetben szegényesebb. A magyar múzeumi élet azzal az illuzórikus elképzeléssel működik, hogy a kiállítás mint tudományos és ismeretterjesztő produkció egyfajta olvasókönyv, amelynek egyetlen – mindenki által ismert – olvasata van. Ezt nyomon követve történik a befogadás és az elsajátítás folyamata. Talán elsőként Frazon könyvében jelennek meg a hazai szakirodalomban a lineáris-kronologikus kiállítás és a scenikus látványkiállítás mellett a kiállítás megrendezésének – a cím szerint az újrarajzolás tereinek – más változatai (olvasatai) is. Példái során Frazon beavat minket az értelmezési folyamatok sokszínű világába, s nem kevés kritikával illeti a fentebb felsorolt hazai kiállítási gyakorlat kiemelt példáit (Magyar Nemzeti Múzeum, Terror Háza, Páva utcai Holokauszt Emlékközpont, Tétényi úti szoborpark), éles fénybe, új megvilágításba is helyezve azokat. Őszintén szólva, a Nemzeti Múzeum évtizedes tárlatáról,

amely a magyar történelem utolsó évszázadát hivatott bemutatni, soha sehol nem kaptam ilyen plasztikusan kritikus képet, pusztán az egyes termek rendezési elveinek átértelmezése révén. Egy terem közepére tett tárgy (plakátoszlop, katonai motorkerékpár) pusztán ottlétével hangsúlyeltolásokra képes – mutat rá Frazon, s ez bizony nem mellékes, hiszen „nagy múlttal, hagyománnyal és gyűjteménnyel rendelkező intézményről van szó, mintaadó szerepét nem lehet alábecsülni”.

Ugyanígy erős kritikával halad végig a szerző a Terror Háza „szcenírozott” termein. Itt is – ám más kontextusban – megjelennek a termek „díszletei”, itt a stilizálás tárgyi formáit bírálja – amúgy nagyon helyesen.

A tartalmi kérdések a múzeumi tárgyak elhelyezésének tükrében válnak valóságos történetté, a

textus és a szcena egymásra hatnak.

A Páva utcai emlékközpont termeit bejárva a szerző úgy érzi, hogy bár fontos és az emlékezet számára lényeges helyszín a Holokauszt Emlékközpont, mégis „csak nagyon korlátozott mértékben vált a nemzeti múltfeldolgozás és traumakezelés intézményévé”. Kritikáját pozitív irányban is alkalmazza, jelentős vállalkozásnak ítélve az Auschwitz-Birkenauban felállított, *Elárult állampolgár* című magyar anyagot. Itt azt a látványtervezői, rendezői egységet látja megvalósulni, amely értelmező és továbbgondoló szempontokat éppúgy figyelembe vesz, mint a történet (történelem) aktuális és időbeli értelmezését.

A kötet második felében a kiállítási koncepció kifejezésének eszközeit vonultatja fel a szerző. Ezt a részt „a kiállítási prezentációs eljárások és eszközök strukturálják”. Ide sorolja a bábut, a vitrint, a Kunstkammert, s mindezt tradíciók és kortárs jelenségek összevetése során teszi.

Hosszabb fejezet szól arról a Néprajzi Múzeumban megrendezett kiállításról – *Műanyag* –, amelynek kiala-

kításában maga a szerző is részt vett, s így a kritikai szemlélet saját munkája kapcsán is megvalósul könyvében.

Az egyes kiállítási installációs eszközök összekapcsolása a téma adta koncepcióval egy tradicionális múzeumi környezetet – a néprajz historikus szemléletű feldolgozását – kortárs gondolkodásmód segítségével újít meg. Ugyanakkor szakmai, befogadói vitát gerjeszt, hisz erre a gesztusra a hazai gyakorlat még nem volt felkészülve a kiállítás megnyitásának idején (2006). A terek kialakítását kortárs művészek vállalták, a gyűjtemény egy részét felhívásra reagáló magánszemélyek adományai tették sajátos hangulatú installációvá.

Komoly kihívást jelentett a hagyományos kiállítási tér – *interieur* – felhasználása a *Műanyag* című kiállítá-

son. Ebbe ad betekintést az *Enteriőr – a világ nagyban* című fejezet. A személyes tér, a design és a fogyasztás fogalmai e térkialakítás – egyben a múzeumi gyakorlattól eltérő installálás – nagy kihívása volt.

„A komplex struktúra akkor érthető a befogadók számára, ha az autentikus tárgyak és források által hordozott fogalmak és jelentések lefordíthatók” – írja munkája végén Frazon Zsófia, s e gondolat kifejtését a könyv teljes mértékben segíti. A kötethez készült – önálló művekként kezelhető – rajzok (Sior graffiti jellegű munkák) a kötet játékos, ironikus szellemiségét erősítik.

A kötetet a Gondolat Kiadó kommunikáció- és kultúratudományi sorozata keretében adta ki 2012-ben.

Sinkó István

„...aki aranyatomot kapott...”

POLGÁR Rózsa (szerk.): *Szövött kárpitok – Woven Tapestry*. Magánkiadás, Budapest, 2011.

„Az alkotó, a művész azért van – lehet – közelebb Istenhez, mert kapott egy aranyatomot a Legfőbb Művész teremtő erejéből” – írja Szabó Magda Polgár Rózsa-t köszöntő levelében. Ez az aranyatom közel négy évtizede hívja elő azokat az egyszer szívet-lelket melengető, mégis önvizsgálatra készítő, máskor megrendítő, torokszorító, mintegy felkiáltójelként ható műveket, amelyek születését idén két ízben is ünnepelhettük: az iparművészeti múzeumbeli életmű-kiállítással és ezzel a – megjelenésében is szép – magyar–angol nyelvű albummal.

A könyv, amelyről hírt adok, képzeletbeli tárlatvezetés: hozzáértő, ihletett művészettörténészek kalauzolnak a művek teljes és részletreprodukciói között. A szakemberek horizontját művésztársak, írók, költők esszéi tágítják, segítve ezáltal az olvasó eligazodását ebben a gazdag életműben.

Wehner Tibor művészettörténész bevezető tanulmánya remek életművázlat. Szerencsés kezdés, igazi be-

avatás: nemcsak Polgár Rózsa életművébe, hanem a múlt század végén valóban kegyelmi pillanatokot átélő magyar kárpitművészetbe is. Már a cím is eligazító erejű: „textiltárgyak”, „gobelinjelenések”. Ez az a két műcsoport, amelyet a művészettörténész az életműben megkülönböztet. A figyelem először a mindennapok egyszerű tárgyainak műalkotásba – ebbe a történelmi gyökerű luxusműfajba – való beemeléseire irányul, többnyire a textiltárgyak textil általi megjelenítésére. Ezeket a kárpitokon nem a talált tárgy megtisztításáról van szó – ami ekkortájt a posztmodern kultuszeremtés kiindulópontja –, hanem arról, hogy a textilbe szőtt tárgyon keresztül megnyílik a családi és a történelmi emlékezet. Ez a belső idő olyan érzelmi-erkölcsi dimenziókat mozdít meg, melyekben a csipkehatású, babaarcot felidéző *Babatakaró* a boldog, gondtalan gyermekkor emlékét, nosztalgiáját ébreszti fel a befogadóban, a golyó által kiszaggatott *Katonatakaró* a háború borzalmaira és egyben a személyes tragédiákra emlékeztet. A legszebben talán Nagy Gáspár fogalmaz, aki mint földijét és művésztársát köszönti a Körmentre – több mint fél évszázaddal a családi tragédiák után –

ragyogó művekkel hazaérkező Polgár Rózsa. Felidézi a körmendi bombázást, azt a rettenetes nagypénteket, amely a *Legteljesebb gyász*hoz hozzáadja az *Édesanya halálát*, a család és a város gyógyíthatatlan sebeit. Hova vezetnek a szálak? – teszi föl a metaforikus kérdést Nagy Gáspár, majd megfellebbezhetetlen biztonsággal válaszol is: „A szálak a szív és a lélek legmélyéről idevezetnek.” A *Katonatakaróban*, amelyet a szakemberek és művésztársak mindegyike az életmű szegletköveként méltat, a költő gazdagon rétegzett metaforát lát: az Édesanya és „minden háború áldozatainak puritán szemfedőjét” s egyben a „gyermekkorú éden barbár szétrombolásának” a jelképét.

A nyolcvanas évek s az életmű egyik legérdekesebb darabja az *Anyaság* című kárpit, amelynél a művész ismét a „textil a textilben” formai megoldáshoz nyúl, sőt továbblép: ez a mű már nem csupán egyetlen ruha megjelenítése kárpittal, hanem ruha a ruhában. A kárpittá szőtt plasztikus női ruha középpontjában ugyanis a magzat helyét jelöli ki a lebbenő bébiing. Az asszociáció rendkívül sokrétű. A keret nélküli, kiterített, mozgást imitáló ruhasziluett keresztet formázó kitárt karjával szakrális értelemben a megfeszítettséget rejti, duplázottsága révén pedig talán a kettős keresztre utal. Jókai Anna egészen érdekes megközelítésben korunk egyik – erkölcsi értelemben – legérzékenyebb kérdését veti fel, amikor a hangsúlyt a „ruha az anyaméhben” motívumra helyezi, felvetve ezáltal a súlyos kérdést: „Mikortól kezdődik az ember?”

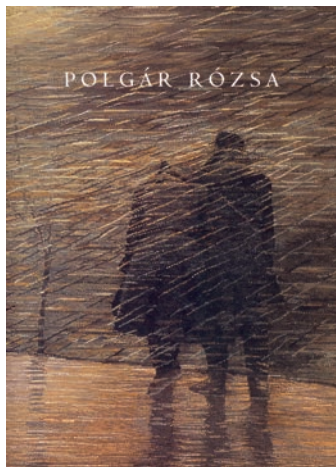
A textiltárgyak másik titokzatos darabja, az *Esernyő* fotószerűen idézi meg a távozó apa alakját, akinek itt felejtett, már-már dőlni készülő ernyője örök mementóként támaszkodik a kiállítóterben. A tárgy, az emlék, amely az ember után marad – ez foglalkoztatja a művészt. Amire Keserű Katalin művészettörténész azt mondja, hogy Polgár Rózsa „a tárgyaknak életet kölcsönöz”, sorsot ad, arra Jókai Anna a vergiliusi-babitsi gondolattal válaszol: „Sunt lacrimae rerum.” „Van a tárgyaknak könnyük.”

Így indul a pálya. A családi emlékezet, a személyes sors élményhátterén keresztül, a személyesség hangján, hogy aztán fokozatosan átforduljon a történelmi emlékezet, az egyetemes létkérdések, majd napjainkban egyre inkább a transzcendens-szakrális tartalmak felé.

A textiltárgyak korszakát vezeti át a létkérdésekkel foglalkozó munkák közé a szétszabott mellény szabásmintája által ihletett s valamiféle profán szárnyasoltárt imitáló mű, a *Triptichon* és ennek a megfordítása, a csukott ködmönforma (*Ködmön*). Jóry Judit „panteisztikus oltárnak” nevezi azt a meghökkenítő és egyben lenyűgöző látványt, amelyben mintegy mellénybélsként megjelenik a természet a más-más irányba tekintő emberalakokkal. Ugyanez a ködmönoltár-motívum jelenik meg később is, az ezredfordulón, amikor a mellény nyitottsága-zárttsága

által létrejött kulcslyukeffektuson át kapjuk a látványt: azt a gazdag és dús vegetációt, amely a legszemélyesebb nézőpontból láttatja a szülőföldet, az otthon, a hazát (*Tisztelet Magyarországnak*).

Ugyancsak egyfajta tiszteletadás az életmű talán legrámaibb darabja, a millicentenáriumra készült *Himnusz*-kárpit is. A közösséggé nem szerveződő, redukált emberalakok, a felajánlási oltáron leomló – a Kárpát-medence víz- és érrendszerét egyaránt asszociáló – áldozati lepel és Kölcsey művének *de profundis*a – „Szánd meg, Isten, a magyart” – mély értelmű összefüggérendszer mutat. A történelmi jelentésrétegeket a kárpit szimmetriatengelyébe szőtt kereszt és a jobb felső sarokban megjelenő sejtelmes kapu elmozdítja a metafizikai-szakrális értelmezés irányába. Az úttalanság, útvesztés történelmi dimenziójából áttemeli a témát az igaz út megtalálásának reményteli síkjára. E kárpit kapcsán szólni kell arról a tiszteletreméltó küldetésstudatról, amely kortárs kárpitművészeinket az utóbbi évtizedekben minden jelentős nemzeti évfordulónk idején nagy-szabású művek alkotására ösztönözte. 1996-ban Polgár

Rózsa kezdeményezésére nyolc kárpitművész – köztük ő maga is – szötte meg a „mi torokszorító nemzeti himnuszunk köré a maga szabad asszociációs hitét” (Jókai Anna). Lovag Zsuzsa művészettörténész egyenesen úgy fogalmaz: a honfoglalás millicentenáriumán „csak a textilművészeknek sikerült valóban ünnepit alkotni”.

A történelmi és metafizikai tartalmak metaforikus összeérintésére épül az album borítóján látható 1998-as *Szabadság* című kárpit is. Az egymásba kapaszkodó emberpár a történelem viharában, a rideg, úttalan, otthon-talan térben halad a kép fókuszpontjában nyíló fénykapu felé. A misztikus fényáradat a szabadság fogalmának tér- és időélményen túli, metafizikai értelmezését sugallja. Ez a későbbiekben is gyakran feltűnő motívum, valamint a *Himnusz*-kárpiton felsejlő kereszt már a kétezres évek oltárképeit előlegezi: „a művész munkásságának pillanatnyi végpontját” (Wehner Tibor).

Polgár Rózsa legutóbbi, 2001-ben megjelent albuma óta ezekkel a szakralitás tárgykörébe tartozó művekkel teljesedett ki igazán a pályakép. A balatonfüredi, a hévízi és a rákoshegyi evangélikus templom puritánságukban is nagy erejű oltárképei – az utóbbit kivéve – már a szó szoros értelmében véve is szárnyasoltárok, triptichonok, amelyek a korábbi munkák motívumkincséből őrzik a fényt, a kereszt sokrétű jelentéstartalmát, de kiegészül-

nek egy újabb művészi megoldással, az írott szöveg – a Szentírás üzenetének – megjelenítésével. Vajon hová vezetnek a további szálak?

E könyv talán legnagyobb erénye, hogy a különböző írásokban újra és újra szóba hozott alkotások mindannyiszor más-más fénytörésben, más-más értelmezési mezőben mutatkoznak. A sokféle asszociációs lehetőség ellenére Polgár Rózsa „gobelinvarázslatainak” (Wehner Tibor), „szövítt metaforáinak” (Péter Márta) a titkát nem könnyű feltárni. Nem csupán azért, mert a varázslat, a titok természete az, hogy ellenáll az analízisnek. Sokkal inkább azért, mert a kárpitok – már-már költői ihletettséggel – egy olyan metaforikusan és metafizikai-spirituális-szakrális úton megragadható valóságról adnak hírt, amely csak az Isten- és emberszeretet nézőpontjából közelíthető. Erről ír a festőművész Schéner Mihály is, amikor úgy fogalmaz, hogy Polgár Rózsa „művészetének mértéke és vezérfonala van”. Művészi igazságkeresésében, erkölcsi és esztétikai szigorúságában „őt mindig az emberek és az Isten szeretete vezet”. Nagy Gáspár „a művészi tehetség, hit és moralitás” profán, de végső soron a szakralitás felé mutató hármasságában látja azt a különleges erőt, amely által „működik a kegyelem, s hatni képes a mű”. Emeljük fel szívünket!

Berkes Livia

Norvég minták

PETTERSON, Per: *Lótolvajok*. Ford. Földényi Júlia. Scolar Kiadó, Budapest, 2009.

Uő: *Atkozom az idő folyamát*. Ford. Földényi Júlia. Scolar Kiadó, Budapest, 2012.

Ha azt írom, izgalmas a mai skandináv irodalom, már hallom a kérdést: „A skandináv krimire gondolsz?” Néhány bizonyíték arra, hogy a krimin kívüli kortárs északi irodalom is egyre sikeresebb hazánkban: tavaly Per Olov Enquist díszvendégsége a könyvfesztiválon,

Sofi Oksanen nagy visszhangot kiváltott budapesti látogatása, az *Ex Symposion* folyóirat norvég különszáma (2011/76.), de mindenekelőtt az ideai könyvfesztivál skandináv díszvendégsége.

A skandináv prózának határozott vonásai és viszatérő témái vannak. Az első, ami – nem meglepő módon – felismerhetővé teszi, hogy a fjordok, a tenger, a havazás, a hegyek szinte mindig hangsúlyos szereplői. A természet mint háttér ugyanakkor fontos szerepet kap a lelki folyamatok érzékeny és hiteles ábrázolásában

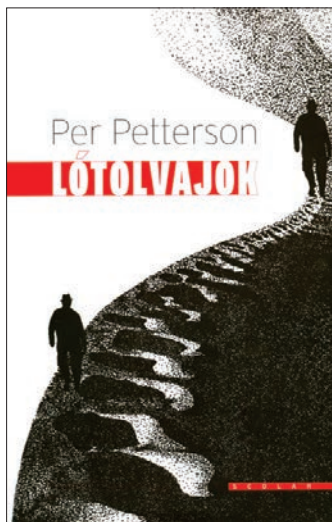
is, ami szintén erőssége ennek az irodalomnak. A visszatérő témákra példa a konzervatív felfogású és a kor kihívásaira választ nem adó protestáns egyház kritikája. Gondolhatunk itt a norvég Carl Frode Tiller *Bekerítés* című regényének kiugrott lelkészére, honfitársának, Jan Kjaerstadnak éles egyházkritikát megfogalmazó, kissé didaktikus novellájára, a *Kedd, pünkösöd utánra* vagy az izlandi Sjón *A macskaróka* című regényének lelkészére, aki az elektromosság bevezetése elleni teológiai vitára készül. Utóbbival kapcsolatban érdekes, hogy a finn Hannu Raittilla *Semmiben meg nem fogyatkozom* című regényében is vallási kérdésként jelenik meg, be szabad-e vezetni a falvakba a világitást.

Az északi könyvek azoknak ajánlhatók, akik szeretik a hagyományosabb irodalmat. Számos szerző él azzal a formai újítással, hogy a történet több narrátor eltérő látószögén keresztül bontakozik ki. Így épülnek fel például Raittilla és Carl Frode Tiller fenti kötetei, továbbá Linn Ullmann első regényei is. Több regény nem titkoltan – és számomra kevésbé szerethetően – határozott programmal íródott. Ez a didaktikus vonás jellemez több ifjúsági regényt is, de míg Kira Poutanen *A csodálatos tengerben* hihetően és reményt adóan mutatja be egy finn diáklány elmerülését az anorexiában, addig a könyvfesztivál sikerszerzőjének, a dán Janne Tellernek a tanmeséit már nem sorolnám a szépirodalmi szövegek közé. A gyermek- és ifjúsági irodalom másik jellemzője, hogy felnőtt problémákat tár az olvasók elé. Enquist varázslatos mesekönyve, a *Három barlang hegye* szülő–nagyözölő közti nemzedéki konfliktust, Erlend Loe egyik Kurt-meséje pedig értelmiségi–munkás konfliktust mutat be. Ezek a mesék igénylik az olvasás utáni megbeszélést.

A magyarra fordított skandináv irodalmon belül talán a norvég a leggazdagabb – az elmúlt években több mint harminc kortárs szerzőt ismerhettünk meg.

A skandináv vonások mellett náluk sajátos norvég minták is felbukkannak. Ilyen például a regényhősök félelme a provincializmustól és vágya a szomszédos népekkel szembeni önmeghatározásra – ami a hazai olvasók számára ismerőssé teszi a szövegeket. Ezzel függ össze az elvágódás Norvégiából. Érdekes, hogy ennek célpontja Ullmann, Loe és Tiller egy-egy hősenél egyformán New York. Több regény jellegzetes alakja a magányossá váló idős férfi, a legújabbak közül például Jon Fosse *Reggel és este* című kisregényének öregemberei. Visszatérő téma a halállal való szembenézés is.

Két szerzőt emelek ki, akiknek az írásai a fenti jellegzetességek számomra szimpatikus vonásait mutatják meg. Egyikük Linn Ullmann (Liv Ullmann színésznőnek és Ingmar Bergmannak a lánya), akinek magyarul négy kötete jelent meg. A később írt kettőben (*Kegyelem, Áldott gyermek*) nincs formai kísérletezés, csak pontos jellemrajz, hasonlóan Per Petterson könyveihez, aki hazájában és külföldön is a legsi-

keresebb norvég írónak mondható. Petterson 1952-ben született, az első nagy sikert a 2003-ban megjelent *Lótolvajok* hozta el számára, amit számos nyelvre lefordítottak, és több hazai díj után 2007-ben elnyerte a rangos IMPAC Dublin díjat. A 2008-ban megjelent *Átkozom az idő folyamát* című regényért megkapta a legnagyobb skandináv elismerést, az Északi Tanács Díját. Magyarul eddig ezt a két kötetet adták ki, továbbá az *Ex Symposium* fent említett száma közöl egy fejezetet a 2000-ben megjelent *Sodrásban* című regényből, ami reményt ad arra, hogy rövidesen talán ezt is anyanyelvünkön olvashatjuk.

A *Lótolvajok* és az *Átkozom az idő folyamát* elbeszélői hangja eltérő, elolvasva mégis kiderül, hogy apa- és anya-regényként szorosan összetartoznak. A *Lótolvajok* alaptörténete egy kamaszfűnának, Trond Sandernek a világháború utáni időszakban a norvég–svéd határvidéken kanyargó Glomma folyó partján eltöltött nyarat

beszéli el. A narrátor az ötven év távlatából visszazéó, világtól elforduló 67 éves Trond, akinek alakja követi a magányossá váló férfi említett norvég hagyományát. Harmadik idősikként és érdekes történelmi háttérként lép be a regénybe a II. világháború, a német megszállás időszaka, ennek főszereplője azonban már nem a fiú, hanem az ellenállásban részt vevő apa. A regény feszültségét az idő érzékelésével való játék tartja fenn. A fokozatosan feltároló múlt és a jelenben bekövetkező események mindig új megvilágításba helyezik a már megismert történetet. Az apa és a fiatal Trond története közötti néhány év nagyobb távolságnak tűnik, mint az azóta eltelt ötven év. Míg ez a hosszú időszak szinte kiesik az emlékezésből, addig a kamaszkori nyár egy-egy eseményénél megáll az idő. Az akkori barátjával elkövetett lótolvajlást, a szénabegyűjtés, fairtás és faúsztatás embert próbáló munkáit áthatják a kamasz fiú barátsággal, bizonyítási vágygal, szerelemmel, féltékenységgel és az apja iránti imádatlaltal telített érzelmi viharai. Ezeknek a kinagyított eseményeknek a leírásai a regény legszebb részei.

Az idővel való játékhoz tartozik, hogy bizonyos motívumok, mondatok, cselekmények megismétlődnek, amitől azt érezzük, hogy az idő körbeforog. A regény elején, a kamaszkori időben megjelenik egy puska és egy ikerpár – mindkettő baljós előjel az irodalomban –, és valóban: a puska már az első oldalakon elsül, és megöli az ikrek egyikét. A puska később újra szerepet kap, egy kutyát életét oltja ki, és egy újabb ikerpárt is megismerünk, akiknek egyike szintén áldozat lett a világháborúban. Az idő körforgásához tartozik az időskori Trond visszatérése a természethez, egy olyan folyóparti tájhoz, amely nagyon hasonlít a kamaszkori nyaraláshoz, és amelyről azt mondja: „egész életemben ilyen helyre vágytam.” Amikor még gyerekkorának egyik fontos szereplőjével is találkozik, már csóválnánk fejünket a sors túlzott

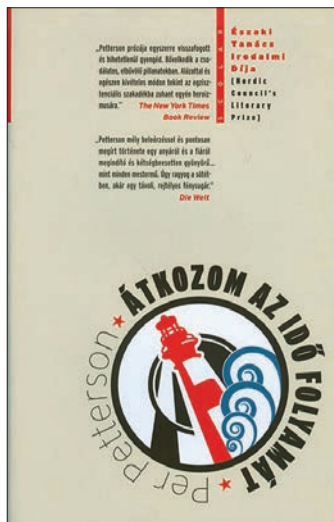
szerepén, ám ezt Petterson humorral oldja fel, amikor Trondon keresztül kiszól: „Ha egy regényben olvasnám ezt, bosszankodnék...” Végül megismétlődik a gyerekkor egyik legfontosabb jelenete, a favágás és ezzel kapcsolatban az apától tanult mondat is: „én magam döntöm el, mikor érzek fájdalmat, és azt, mennyit vegyenek ebből észre mások.”

A regény zárójelenetében a kamaszfiú első öltönyének megvásárlása egy napba sűríti a felnőtté válást. Valójában ez a folyamat több lépcsőben zajlik, és csak akkor zárul le, amikor a szülők elszakadnak tőlünk, pontosabban amikor ezzel szembe tudunk nézni. Ugyanakkor fejlődésünk soha nem ér véget, hiszen a sok traumát átélő idős Trondot is érik olyan élmények, amelyek továbblendítik véglegesnek hitt magányából.

Az *Átkozom az idő folyamát* is kapcsolható a korábban leírt norvég hagyományokhoz. Rögtön a regény felütése ismerős helyzetbe visz, Linn Ullmann *Kegyelem* című regényének

hőiséhez hasonlóan itt az anyáról derül ki az első oldalon, hogy gyógyíthatatlan rákbeteg. A regény elején olvashatjuk a Norvégiából elvagyódás legköltőibb megfogalmazását: „[az anya] Viszolygott a norvég szürkegránittól, a fenyőerdőktől, a fennsíkoktól, és a hegyekért sem rajongott. A konyhaablakból nem látszottak a magas csúcsok, de ő pontosan tudta, hogy a norvégok nap mint nap saját hegyeik súlya alatt görnyedeznek.” Hasonló lírai hozzáállás teszi élvezetessé és személyessé a művet a továbbiakban is, és ez nyilvánvalóan a fordító, Földényi Júlia munkáját is dicséri.

A történetvezetés nagyon hasonló a *Lótolvajoké*-hoz. Ez a regény is több szálon fut. Az egyik a berlini fal leomlásakor játszódó jelen, amikor az anya Dániába utazik szülővárosába, és a 37 éves fiú, akinek saját élete is válságban van, utána ered. Utóbbi visszaemlékezéséből ismerjük meg a hetvenes évek elejének történéseit,

lángoló szerelmét és elkötelezett kommunista múltját – a regény címe is Mao egyik verséből való idézet. A *Lótolvajok*hoz hasonlóan itt is kiesnek a közbelső évek, semmit nem tudunk meg a fiú házasságáról, gyerekeinek születéséről, maoista rajongásának kihunyásáról. A regény folytatja az idő folyamáról való elmélkedést, ezt kissé már a szánkba is rágja, de ez legyen az egyetlen hibája. További hasonlóság a két történet között, hogy az elsőben az apa és a másodikban az anya is külföldön (Svédországban, illetve Dániában) keres harmóniát. Még ennél is szorosabban kapcsolja össze a két regényt, hogy az utóbbiban is jelentős szerephez jut egy favágási jelenet mint a bizonyítási vágyat szavak nélkül kifejező nyers férfimunka.

A regény szereplőit elsősorban cselekedeteiken keresztül ismerjük meg, így az elbeszélő gyengesége, negatív hős volta fokozatosan derül ki, míg aztán egy humoros és egyben fájdalmas váratlan fordulat leplezi le teljesen. A szereplők jellemzésében és az atmoszféra megteremtésében hangsúlyosak egyes márkanévek, helyszínek és más norvég kulturális utalások is. Nem érthetjük, legfeljebb sejtethetjük, hogy mit jelent egy norvég számára Arnold Hankeland fémszobra vagy egy cigaretta Petteroe 3 márkájú dohányból – kicsivel több lábjegyzet szükséges lett volna. Az elbeszélés során fokozatosan ismerjük meg az anya és fiú közötti, egyszerre szeretettel és önzéssel telített kapcsolatot. A fiú még egyetemistaként is úgy udvarol anyjának, mintha a szerelme lenne, majd a teljes szakítás és az önálló út keresése következik, végül a jelenben az elszakadásra való képtelenség.

Tudom, vannak, akik nem szeretik, ha egy regény csak az író biográfiájának tükrében értelmezhető. Pettersonnál ez így van. A regényben homályban marad például, hogy miért kell gyárban dolgoznia az anyának, aki egy örökké olvasó, intellektuális személyiség. A *Könyves Magazinnak* (3. szám) adott interjúból derül ki, hogy az anyafigura nagyon hasonlít az író anyjára, akinek az apja nem engedte, hogy iskolába járjon. Petterson több írásában is meghatározó szerepe van egy tragédiának: 1990-ben az Oslóból Frederikshavnbe tartó komp kigyulladt, és százötvenkilenc ember halt meg, köztük az író szülei, testvére és unokahúga. Ez a háttérismertet újabb réteget tárja fel a regényeknek. A történetek visszatérő eleme a tragédia, Trond felesége és nővére egyszerre hal meg, előbbi autóbalesetben, utóbbi rákban, és Arvid Jansen is balesetben veszíti el öccsét. Ezeknél a direkt utalásoknál azonban sokkal mélyebben beszél az író gyászáról az, hogy mindkét regény mint egy-egy vádirat szól a szülőknek a hozzájuk ragaszkodó fiútól való elszakadásáról.

A kamasz szemszögéből elmesélt *Lótolvajok* talán könnyebben befogadható, mint az ironikus hangvétellű *Átkozom az idő folyamát*. Összességében elmondható, hogy Per Petterson regényei egyszerű történetük és kevés szereplőjük ellenére érdekes történeti-társadalmi hátteret, gazdag jellemrajzokat és szimbolikus értelmezési lehetőséget nyújtanak, emellett némi humor sem hiányzik belőlük. Kell-e ennél több egy jó olvasmányélményhez?

Ifj. Kézdy Pál

TARTALOM

LECTORI SALUTEM	
Zászkaliczky Zsuzsanna: <i>Dolce vita</i>	1
IRÁNYTŰ	
Németh Zoltán: <i>Márta és Mária. A lukácsi „trialógusok” üzenete</i>	3
IDÉZŐJEL	
Szabó T. Anna: <i>Alkalmi vers • E. G. születésnapjára</i>	28–29
ISTEN MŰHELYE	
Sarah Hinlicky Wilson: <i>2017 egy észak-amerikai lutheránus szemével</i>	5
TANÚK ÉS TANULSÁGOK	
Gyórfy Eszter: <i>„Más övez fel téged...” Id. Benczúr László evangélikus egyetemi lelkész szolgálata 1950–1953 között</i>	14
MODUS VIVENDI	
Almási Zsolt: <i>Az internet és a Shakespeare-kutatás. Szakmai blogok és adatbázisok</i>	30
SZÓBIRODALOM	
Kamarás István OJD: <i>Örkény-játékok</i>	39
<i>Van egy perce? Rendhagyó emlékezés a száz éve született Örkény Istvánra</i>	47
Pádár Eszter: <i>Hát honnan varázsoljak ide egy kiállítást?</i>	47
Korompay S. Nóra: <i>Örkény István Halhatatlansága</i>	50
Muntag Vince: <i>Születés</i>	51
Kamarás István OJD: <i>A szegény asszony két fillérje</i>	51
Kézdy Edit: <i>Bárium-szulfát, fehér csapadék</i>	52
Hegedűs Attila: <i>Világnézet</i>	56
Bodóczky István: <i>Örkény 2012</i>	57
Kertész Botond: <i>Örök kérdés</i>	58
Szőnyi István: <i>Beavatás</i>	59
SZEMLE	
Harmati Béla László: <i>Emlékhely, múzeum, történelem</i>	60
Kertész Botond: <i>A békés rendszerváltás ára</i>	64
Molnár Krisztina Rita: <i>A Kodolányi János Fal(u)múzeumról</i>	67
Kovácsné Tóth Márta: <i>Női dolgok</i>	70
Uhrman Iván: <i>Hispania egyik legutolsó tudósa?</i>	72
Sinkó István: <i>A kiállítás mint a tett színhelye</i>	73
Berkes Livia: <i>„...aki aranyatomot kapott...”</i>	75
Ifj. Kézdy Pál: <i>Norvég minták</i>	77

ALMÁSI ZSOLT • BERKES LÍVIA • BODÓCZKY ISTVÁN • GYŐRFFY ESZTER • HARMATI
BÉLA LÁSZLÓ • HEGEDÜS ATILA • SARAH HINLICKY WILSON • KAMARÁS ISTVÁN
OJD • KERTÉSZ BOTOND • KÉZDY EDIT • IFJ. KÉZDY PÁL • KOROMPAY S. NÓRA •
KOVÁCSNÉ TÓTH MÁRTA • MOLNÁR KRISZTINA RITA • MUNTAG VINCE • NÉMETH
ZOLTÁN • PÁDÁR ESZTER • SINKÓ ISTVÁN • SZABÓ T. ANNA • SZŐNYI ISTVÁN •
UHRMAN IVÁN • ZÁSZKALICZKY ZSUZSANNA

